

KONFERENCIA AZ ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL MŰKÖDÉSÉRŐL

LUKÁCS MIKLÓS

A Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány 2017. április 5-én és április 6-án, „Az Állami Egyházügyi Hivatal – története, működése és megnyilvánulásai” címmel kétnapos tudományos konferenciát¹ szervezett a Nógrád megyei Mátraverebély-Szentkút Nemzeti Kegyhelyen.

A konferencia megnyitásaként Kálmán Peregrin OFM kegyhelyigazgató köszöntötte a megjelent kutatókat, illetve a téma és a korszak iránt érdeklődőket. Megnyitó beszédében kiemelte, hogy a konferencia egy sorozat része, amelynek keretében – a diákok és pedagógusok után – levéltárosok és történészek látogattak el Szentkútra, hogy bemutassák legfrissebb kutatási eredményeiket.

A megnyitóbeszédet követően Soltész Miklós az Emberi Erőforrások Minisztériumának egyházi, nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkára mondott köszöntőt. Beszédében történelmi párhuzamot vont a francia forradalom (1789), a kommunizmus időszaka és napjaink keresztényüldözése között. Kiemelte, hogy a francia forradalom idején több tízezer egyházi személy esett áldozatul az üldöztetésnek, míg hazánkban 1951 és 1989 között – az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) hathatós közreműködésével – több ezer egyházi személyt hurcoltak meg rendkívül hasonló módszerekkel. Példaként a korabeli francia köztársaságra, illetve hazánkban a népköztársaságra esketést emelte ki. Soltész Miklós a fentiekén túl arról is beszélt, hogy nem záródott le véglegesen ez a korszak, mivel ennek a szellemiségnek a hatása ma is jelen van a politikai gondolkodásban. „*A liberális világ nem figyel arra, mekkora a keresztényüldözés ma is a Közel-Keleten.*” – fogalmazott az államtitkár.

A köszöntőt követően, Kálmán Peregrin OFM elnöklése mellett a kutatók kapták meg a szót. A délelőtti első szekciója Soós Viktor Attila történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjának előadásával vette kezdetét. Soós Viktor Attila az Állami

¹ A rendezvény az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójának méltó megünneplésére, az 1956-os Emlékbizottság által kiírt KKETTKK-56P-04-0840 kódjelű nyertes pályázat támogatásával valósult meg.

Egyházügyi Hivatal történetét, szervezetét és működését bemutató előadásában hangsúlyozta, hogy a kezdeti években – főként 1956-ig – az ÁEH a Belügyminisztérium fiókintézménye volt, a teljes apparátust tekintve 30-40 fő körülire tehető azok száma, akik a belügyből kerültek a hivatalhoz. Külön kitért az egyházmegyékhöz kihelyezett püspöki megbízottak működésére, ezzel érzékeltetve a rendszer működését, logikáját. A Hivatal történetének főbb csomópontjainak bemutatása mellett kitért a lehetséges további kutatási irányokra is, főként a megyei levéltárak iratanyagának feldolgozhatóságára. Soós Viktor Attila külön kiemelte, hogy közvetlenül a rendszerváltást megelőzően az ÁEH létszáma jelentősen lecsökkent, az „ügyesebb” munkatársak más területeken – például a külügyben – helyezkedtek el. A Hivatalnak nagyjából huszonöt dolgozója maradt, akik utóbb, Németh Miklós miniszterelnöksége idején, az Egyházügyi Titkárságon dolgoztak tovább.

Ezt követően Tabajdi Gábor történész, az Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézetének munkatársa Kádár János „szövetségi politikája” és az ÁEH kapcsolódási pontjairól tartotta meg előadását. Kifejtette, hogy a korabeli rezsim működtetéséhez a hatalomgyakorlás elengedhetetlen feltétele volt a „szövetségesek” megtalálása, és ez így történt az egyházpolitika vonatkozásában is. Hangsúlyozta, hogy a „szövetségi politika” valójában a különböző társadalmi rétegek közti törésvonalakat volt hivatott leplezni, ami egyházpolitikai értelemben a hívők és nem hívők, illetve a keresztények és az ateista, kommunista és marxista nézeteket vallók együttműködésének hangsúlyozását jelentette. Összegezve megállapította, hogy az ÁEH és működése a „kádárizmus” igazi eszenciája.

A délelőtti első szekció zárásaként Köbel Szilvia, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának tudományos főmunkatársa *„Adalékok az Állami Egyházügyi Hivatal megszűnéséhez a politikai rendőrség 1986–1989 közötti parancsnoki értekezleteinek jegyzőkönyvei alapján”* címmel tartotta meg előadását. Az állam és az egyházak korszakban bekövetkezett átalakuló viszonyának bemutatása mellett Köbel Szilvia kitért az állambiztonsági szervek fokozott munkájára a kibontakozó belső ellenzék, az ifjúság, a kultúra és az egyházak vonatkozásában. Átterelődött és összekapcsolódott az elhárítás vonala a fenti körök szerepének vizsgálatára, megfigyelésére, célként meghatározva annak megakadályozását, hogy ezek a körök szoros kapcsolatot alakíthassanak ki az ellenségesnek nyilvánított egyházi csoportokkal. A jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy az egyházi ügynökhálózat megnyugtatóra került, ha az ÁEH nem is lesz már, az ő munkájukra továbbra is szükség lesz, mert *„az állambiztonság folytatja az egyházakkal kapcsolatos operatív munkát”* – fogalmazott Köbel Szilvia.

A rövid szünetet követően Mirák Katalin, a Magyarországi Evangélikus Egyház Tényfeltáró Bizottsága tagjának elnökletével vette kezdetét a délelőtti második szekció. Első előadóként Sz. Nagy Gábor történész, levéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1945 utáni Politikai Kormánysszervek és Pártiratok

Főosztályának főosztályvezető-helyettese a katolikus sajtó és az ÁEH kapcsolatáról tartott előadást két jelentés alapján. Sz. Nagy Gábor a vizsgált 1967-es és 1968-as jelentések alapján bemutatta, hogy a mely területek érdekelték leginkább a Hivatalt: mennyi vallási, mennyi politikai és mennyi a békemozgalmat támogató írás jelent meg. Az Új Ember, a Vigília, a Magyar Kurír, a Katolikus Szó és a Teológia című sajtóorgánumokról összefoglaló véleményként a jelentések szerzői (szerzője?) kijelentették, hogy megjelentetésük egyetlen értelme a vallásszabadság dokumentálása. A Katolikus Szó (a papi békemozgalom lapja), mint mozgalmi lap kivételével – a társadalmi és politikai kérdésekben mutatott passzivitásuk miatt – megjelentetésük „*papírpoecskolás*”.

Ezt követően Vörös Géza történész, levéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa a politikai rendőrség és az ÁEH kapcsolatára világított rá az 1950-es első feléből hozott konkrét példák bemutatásával. Előadásában rámutatott miként lehet tetten érni a két vizsgált szervezet – sokszor egymással szembeni – működését az egyházakkal kapcsolatos munkájuk során. Kiemelte, hogy a politikai rendőrség folyamatosan próbálta ellenőrizni az ÁEH embereit, munkatársait, akár soraikból történt beszervezésekkel is. Folyamatosan jelentéseket készített róluk, sokszor korruptnak, befolyásolhatónak minősítve a megbízottakat, illetve javaslattal élt az ÁEH központja felé egyes személyek leváltását, eltávolítását illetően, amelyek a konkrét példákat figyelembe véve bizonyos esetekben meghallgatásra is találtak.

A második szekció záró előadásaként Varga Lajos egyháztörténész, a Váci Egyházmegye segédpüspöke „*A cenzúrával sújtott személyek pozícióba helyezése az ÁEH segítségével Kovács Vince ordináriussága idején*” címmel tartott előadást. Varga Lajos elsőként bemutatta a különböző egyházi büntetéseket jelölő cenzúra kifejezést, majd konkrét események és személyek példáján keresztül bemutatta, hogy 1951 után az Állami Egyházügyi Hivatal – a megyéspüspökök, illetve az ordináriusok jogainak korlátozása mellett – miként és hogyan juttatott cenzúra alá eső békepapokat pozícióba. Varga Lajos hangsúlyosan kiemelte, hogy ez a gyakorlat már a Hivatal felállítását megelőzően is működött a kommunista Magyarországon.

Az ebédszünetet követően a kutatók és az érdeklődők által is talán leginkább várt kerekasztal-beszélgetéssel folytatódott a konferencia. Kálmán Peregrin egyháztörténész moderálásával, a Gyulay Endre nyugalmazott szeged-csanádi püspökkel és Varga Lajos segédpüspökkel folytatott beszélgetés során személyes tapasztalataikon keresztül betekintést nyerhettünk a nyolcvanas évek egyházpolitikai hatásaiba. Kérdésekre válaszolva Gyulay Endre – akkor szemináriumi spirituális, később püspök – az ÁEH-val fenntartott kényszerkapcsolatról, Varga Lajos segédpüspök pedig, mint Bánk József érsek egykori titkára a püspökségen megélt tapasztalatairól mesélt.

Gyulay Endre püspök püspökké szentelésével kapcsolatban visszaemlékezett, hogy Francesco Colasuonno érsek mondta meg neki: püspökké kívánják szentelni, mire ő némi gondolkodási időt kért. Néhány perccel később az érsek újból rákérdezett, mondván, a pápa jelölte őt, a Magyar Katolikus Egyház végre meg tudott egyezni Miklós Imrével, az ÁEH vezetőjével, miért gondolkodik. Erre nem mondhatott mást, csak igent.

Varga Lajos segédpüspök Bánk József érsek titkáráként azt tapasztalta, főpásztor – mint jogot ismerő ember – úgy vélekedett az állam és az Egyház kapcsolatáról, hogy amit a törvény nem biztosít az államnak, azt nem kell teljesíteni. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ÁEH hozzájárulását azokra a tisztségekre való kinevezések esetén, amelyek nem szerepeltek a törvényben soha nem kérte. Varga Lajos azt is kiemelte, hogy a püspökség és az ÁEH közötti ügyeket – kevés kivételtől eltekintve – nem a titkár intézte, ezért neki kevés rálátása volt milderre. Az állammal az irodaigazgatónak kellett tartania a kapcsolatot, akinek viszont hetente meg kellett jelennie az ÁEH illetékes irodájában.

Kutatói kérdésre válaszolva Gyulay Endre elmondta, hogy ő ugyan megtette, illetve, hogy egyháziak részéről egy-két esetről van tudomása, de az államhatalom képviselői részéről senkiről sem tud, aki megbocsájtást kért volna bárkitől is azért, amit tett. A beszélgetés alapján kijelenthető pedig, hogy a társadalmi megbékélés, a múlttal való szembenézés egyik fontos elemét alkothatná, alkothatta volna mindez.

A kerekasztal-beszélgetést követően Szabó Csaba történész, levéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár általános főigazgató-helyettese elnökletével vette kezdetét a délutáni program első szekciója. Szabó Csaba „*Jelentések az Állami Egyházügyi Hivatalban*” címmel tartott előadásában a kutatás módszertani problematikáját vázolta fel interdiszciplináris megközelítésben. A nemzetközi kutatási eredményeket is figyelembe véve kiemelte, hogy a jelentések elemzése során – a megfelelő forráskritika alkalmazásához – számos körülmény figyelembe vétele elengedhetetlen. Ilyenek például a jelentés születésének körülményei (időpont, mikro- és makro társadalom stb.), illetve szubjektuma, azaz, hogy ki, mikor, hogyan és milyen céllal készítette az adott jelentést. Szabó Csaba kitért azon területek bemutatására, amelyek érdekelték Hivatalt, és konkrét példákon keresztül betekintést nyújtott az ÁEH munkatársainak munkájába. Példát hozott arra is, hogy az ÁEH politikai munkatársai az esetleges lelkiismereti kérdéseket milyen egyszerűen voltak képesek félresöpörni céljuk elérése érdekében.

A szekció második előadjaként Holló Péter történész, a Sola Scriptura Teológiai Főiskola főiskolai adjunktusa a Hetednapi Adventista Egyház és az Állami Egyházügyi Hivatal kapcsolatába adott betekintést. Felhívta a figyelmet, hogy Magyarország vonatkozásában kiségyházaknak számító felekezetek Hivatalhoz fűződő viszonyának vizsgálata szintén elengedhetetlen, mivel nemzetközi viszony-

latban korántsem biztos, hogy az adott egyház valóban „kicsi”. Konkrét példán keresztül került bemutatásra, hogy az ÁEH milyen szinten nyúlhatott és nyúlt is bele az egyes felekezetek belső életébe az 1980-as években is.

Ezt követően Lukács Miklós történész, a Zsigmond Király Egyetem munkatársa bemutatta a megyei egyházügyi szakigazgatási szervezet működésének 1951-1956 közötti változásait. Előadásában szóba kerültek a vonatkozó működési szabályzatok, a püspöki és a tanácsi megbízottak hatáskörei, feladatai. Konkrét példákon keresztül rávilágított, hogy akár az ÁEH és a politikai rendőrség, akár a vidéki megbízottak egymáshoz, a központhoz, illetve a megyei tanácsi-, párt- és társadalmi szervezetekhez való viszonyának vizsgálata során mennyire megkerülhetetlen a megyei levéltárakban őrzött iratanyag, mivel megítélése szerint ezek segíthetik a Hivatal történetének jelenleg még fehér foltjait képező területek tudományos igényű megismerését.

A fentiekhez kapcsolódva Vincze Gábor, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark történésze *„Esperes „választás” a Csongrádi Református Egyházmegyében 1952-ben az ÁEH háttértámogatásával”* című előadása zárta szekciót. Vincze Gábor egy konkrét esemény részletes bemutatásán keresztül adott képet arról, hogy hogyan, milyen módszerekkel (az eltávolítandó egyházi személy nyilvános lejárata például a sajtón keresztül) érte el célját a Hivatal. Az, hogy nem egyedi esetről volt szó, jól mutatja, hogy mivel a választás eredményeként pozíció-kerülő, az ÁEH által meghatározott és végeredményben megválasztott esperes nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem sokkal később újabb történet vett kezdetét.

A konferencia első napja a Lieber Mária Katalin, Váci Püspöki és Káptalani Levéltár munkatársa elnökölte második délutáni szekciójával zárult. Elsőként Mózessy Gergely történész, levéltáros, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár igazgatója tartotta meg előadását. Az ún. tordasi ügy kapcsán tekintést nyerhettünk az ÁEH és az állambiztonság együttműködésébe, hogyan és miként váltak diplomatak az állambiztonság egyházzal szembeni fellépésének eszközévé, illetve hogy – az Állami Egyházügyi Hivatal hathatós közreműködésével – miként valósította meg az állambiztonság tényleges célját, beszervezett ügynökének inkognitóban tartását. Képet kaphattunk továbbá arról is, hogy mindehhez hogyan kapcsolódtak az ÁEH vidéki megbízottjai.

Az estébe nyúló előadássorozat utolsó előadójaként Wirthné Dierra Bernadett történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja lépett az előadói pulpitusra. Előadásában a Kádár-korszak egyháziakkal szembeni legnagyobb rendőrségi fellépésének tekinthető „Fekete Hollók” fedőnevű ügy részleteit mutatta be 1961-ből, amelynek során a hitoktatással és vallásos neveléssel foglalkozó egyházi és világi személyeket tartóztattak le. Wirthné Dierra Bernadett hangsúlyozta, hogy az eljáráshoz kapcsolódó persorozatot tekinthetjük az egyház megtörésére tett utolsó nagy kísérletnek, amely ekkorra gyakorlatilag elérte régi célját: a hivatásukban

legtöbb kitarók meghurcolását. Kiemelte, hogy az 1961-es perek már nem a nagy nyilvánosságnak szóltak, a főpert követő 16 mellékperről már csak tömör, néhány soros híradások számoltak be, az elítélt nevére és az ítéletre koncentrálva. Az elítéltek többsége 1963-ban szabadult, de az átélt események után ekkor már csak elenyésző töredékük folytatta a hit-nevelő munkát.

A nap zárásaként a kitaró érdeklődők este 20:00 órától Kálmán Peregrin atya vezetésével megismerkedhettek a Mátraverebély-Szentkút Nemzeti Kegyhely közel ezeréves történelmével, személyesen megtapasztalva a „*Hit, Béke, Hazatalálás*” hármasságát.

A konferencia második napján mások mellett Balogh Margit történész, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont tudományos főmunkatársa, Gárdonyi Máté egyháztörténész, a Veszprémi Hittudományi Főiskola docense, Tóth Krisztina történész, az MTA–PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport tudományos munkatársa, illetve Kálmán Peregrin OFM és Soós Viktor Attila közreműködésével további előadások hangoztak el a pártállami „vallásszabadságról” és egyházpolitikáról, egyes egyházügyi megbízottak működéséről és pályájáról, az egyházak és az ÁEH találkozási pontjairól, valamint azokról a kutatási irányokról, amelyek további eredményeket hozhatnak az Állami Egyházügyi Hivatal működésének feltárásában.